

З вищенаведеного дослідження можна зробити такі висновки.

При цілеспрямованому формуванні особистості фахівця в системі МВС ми можемо виділити такі важливі соціально-психологічні завдання, вирішення яких сприяє професійній адаптації і розвитку конструктивної професійної «Я-концепції» майбутнього фахівця:

1) психологічна діагностика загальної спрямованості особистості, її мотиваційно-ціннісних складових з метою профпрогнозу і профвідбору на стадії прийому до юридичного вузу та правильної побудови подальшої індивідуальної роботи з курсантами щодо розвитку найбільш адекватних мотиваційних структур;

2) організація спеціального практичного вивчення курсантами конкретної діяльності працюючих фахівців з метою корекції уявлень тих, хто навчається, щодо їх майбутньої реальної діяльності, створення адекватного образу професійної діяльності;

3) організація спеціального формування професійної комунікативної компетентності майбутніх офіцерів на спеціально організованих циклах лекційно-практичних і тренінгових занять.

Подібне соціально-психологічне забезпечення покликане інтенсифікувати процес професійного розвитку особистості майбутнього фахівця в конструктивному напрямі.

Надійшла до редколегії 27.01.99

Р.В. Шейко

ПРОБЛЕМА СТВОРЕННЯ ОПТИМАЛЬНОЇ МОДЕЛІ ВЗАЄМЗВ'ЯЗКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ З НАСЕЛЕННЯМ

Одним з важливих напрямків реформування органів внутрішніх справ України є налагодження і підтримання стосунків між міліцією і населенням на принципах довіри, взаєморозуміння і добропорядності. У Концепції розвитку системи Міністерства внутрішніх справ, схваленій Кабінетом Міністрів України від 24.04.96 р. підкреслюється, що взаємодію з населенням, громадськими організаціями, підприємствами і закладами всіх форм власності, засобами масової інформації слід вважати безпосередньою умовою попередження правопорушень, охорони громадського порядку і особистої безпеки громадян. У своїй доповіді на розшире

ній колегії 13.07.98 р. Міністр внутрішніх справ Ю.Ф.Кравченко підкреслив як одне із головних завдань залучення до охорони правопорядку сил громадськості, ініціювання створення громадських формувань для сприяння міліції у попередженні правопорушень.

Розгорання зв'язків органів внутрішніх справ з населенням йде за такими напрямками:

- створення місцевої (в перспективі муніципальної) міліції, покликаної забезпечувати загальну та індивідуальну профілактику злочинів, надання допомоги у професійній підготовці громадян щодо забезпечення їх особистої безпеки й охорони території проживання;

- створення у складі служби дільничних інспекторів міліції відділень та груп по роботі з населенням та громадськими формуваннями (наказ МВС України від 14.06.97 р. № 400);

- підвищення профілактичної функції в діяльності дільничних інспекторів міліції;

- урахування громадської думки для удосконалення роботи підрозділів та служб органів внутрішніх справ;

- залучення населення до охорони громадського порядку.

Нормативне забезпечення взаємодії міліції з населенням міститься в Законах України «Про міліцію»(ст.10), «Про оперативно-розшукову діяльність»(ст.ст. 4, 11), постанові Кабінету Міністрів України від 26.12.96 р. «Про створення в порядку експерименту підрозділу міліції з охорони громадського порядку в м. Харкові», тимчасовій інструкції «Про організацію роботи дільничних інспекторів міліції», наказі МВС України від 14.06.97 р. № 400 «Про створення відділень та груп по роботі з населенням та громадськими формуваннями в адміністративних службах міліції».

Одним із важливих напрямків зміцнення зв'язків органів внутрішніх справ з місцевим населенням є врахування громадської думки, яка узагальнює уявлення людей про ті чи інші напрямки діяльності або якості міліції. Самопочуття громадян, відчуття загрози, неспроможність захистити себе і свою сім'ю власними силами багато в чому визначають і ставлення населення до міліції. Ставлення до міліції – це узагальнений показник її діяльності, він переконливо говорить про становище і статус міліції в суспільстві, готовність громадян до співробітництва з органами

правопорядку. Статус правоохоронних органів останнім часом знаходиться під загрозою через те, що їх залишило багато кваліфікованих і досвідчених працівників, а гідної заміни їм немає. Органи правопорядку недостатньо фінансуються, і робота в них втрачає престиж в очах молоді. Ще в 1997 р. соціологічними дослідженнями в м. Харкові було виявлено, що серед факторів, які негативно впливають на ефективність оперативно-службової діяльності, працівники органів внутрішніх справ поставили на четверте місце «погане ставлення населення до міліції».

У зв'язку з актуальністю даної проблеми виникла необхідність в створенні науково-теоретичного концептуального підходу до проблеми зв'язків міліції з населенням і співвідношення силових органів і суспільства. Окремі моменти даної концепції є предметом нашої уваги.

Ми пропонуємо розглядати напрямок роботи правоохоронних органів щодо зв'язків з громадськістю, який можна умовно назвати «соціальний підхід», з точки зору трьох перспектив:

Перспективи для правоохоронних органів. Необхідність покращити зв'язки з громадськістю пов'язана з можливістю:

- а) отримати розширений доступ до громадськості з метою поліпшення контролю за злочинністю;
- б) знайти більш прийнятне джерело комплектування кадрів;
- в) збільшити легітимність правоохоронної діяльності серед населення.

Перспективи для суспільства. Воно заслуговує і повинно одержувати:

- а) якісні послуги з боку міліції;
- б) більшу відповідальність міліції;
- в) можливість участі в прийнятті рішень, пов'язаних з діяльністю міліції.

Перспективи для правоохоронних органів і суспільства в цілому:

- а) злочинність породжується в основному соціальними чинниками, над якими міліція має відносно слабкий контроль;
- б) контроль над злочинністю припускає передусім зосередження уваги на тих соціальних чинниках, що викликають злочинну поведінку;
- в) сприяюча правоохоронна діяльність повинна доповнювати протидіючу, а в деяких випадках і замінювати її. Під сприяючою діяльністю розуміються дії, направлені в першу чергу на попередження і профілак-

тику злочинних вчинків у різноманітних соціальних групах, реабілітація і робота з групами ризику;

г) передумовою діяльності правоохоронних органів стає децентралізоване надання широких повноважень для служб, що працюють за принципом соціального підходу;

д) підвищена увага до дотримання громадянських прав і свобод є важливим чинником для успішної демократичної діяльності, направленої на підтримання порядку і законності.

Таким чином, узагальнене визначення для «соціального підходу» можна сформулювати таким чином: це політика і стратегія, націлена на досягнення більш ефективного і кваліфікованого контролю за злочинністю, зниження страху перед злочинністю, поліпшення якості життя, поліпшення роботи органів внутрішніх справ з населенням і легітимності ОВС завдяки підтримці з боку різноманітних груп, які зацікавлені в ефективній діяльності органів правопорядку і намагаються змінити соціальні умови, що призводять до порушення закону.

Соціальний підхід припускає, що суспільство повинно грати в більшій мірі центральну роль у процесі прийняття рішень відносно діяльності правоохоронних органів, що міліція повинна мати більш чіткі уявлення про бажання підвищувати свої легітимні зусилля з метою підтримання соціального порядку, і що активний підхід є необхідним для перетворення в життя ефективного і добре спланованого реагування на злочини і порушення порядку.

Для подальшого розгляду цієї проблеми необхідно звернути увагу на співвідношення зв'язків і ролей суспільства та органів правопорядку. Ми пропонуємо для аналізу п'ять основних принципів існування і взаємодії суспільства і ОВС:

1. Суспільство і ОВС існують повністю автономно.
2. Суспільство і ОВС повністю включені і взаємозамінюють одне одного.
3. Суспільство є «поглинутим» органами правопорядку.
4. Органи внутрішніх справ є «поглинутими» суспільством.
5. Інтереси суспільства і функції правоохоронних органів частково перетинаються.

Спробуємо розглянути можливість існування кожної з п'яти концепцій.

Чи існують обставини, при яких можливе виключно окреме функціонування суспільства і ОВС? Ми набираємо працівників з суспільства, працівники хоча б і частково, але спілкуються з представниками суспільства, хоч інколи, але все ж перебувають в межах суспільства, і коли вони закінчують свою службу, то повертаються назад у суспільство і живуть там як повноправні його члени. Навіть з точки зору суспільних інтересів важко собі уявити, що суспільство може бути повністю ізольоване від ОВС, і навпаки. Через це даний варіант не є можливим.

Розглянемо другу концепцію. Чи можуть суспільство і ОВС бути повністю включені або взаємозамінені одне одним? Іншими словами, чи можуть органи правопорядку бути суспільством, а суспільство – правоохоронними органами? Потрібно визнати, що навіть при всьому бажанні частини населення нашої країни, що з ностальгією згадає «сильну руку» та «порядок», реально навіть при сталінському режимі повного злиття ОВС і суспільства не було. Та й світова практика подібних прикладів практично не знає. Майже єдиним винятком можна назвати існування на Заході (наприклад, США) так званих «поліцейських містечок». Це форма компактного проживання на будь-якій території населення, що складається практично на 100% з офіцерів поліції та їхніх сімей. Але навіть в цьому випадку це суспільство в суспільстві і поліцейські тут є групою «в собі».

Чи може суспільство бути повністю підпорядковане силовим структурам? Мабуть, що так. На доказ наведемо лише один приклад. У Східній Німеччині в період соціалізму сотні тисяч поліцейських були зобов'язані збирати інформацію на своїх співвітчизників, шпигувати за ними, а кожний п'ятий громадянин країни одержував гроші за послуги або інформацію, надані правоохоронним органам. А в Румунії населення країни було буквально накрите невсипною і безжальною діяльністю таємної поліції. Однак необхідно визнати, що подібні типи відносин між суспільством і силовими структурами можливі тільки в тоталітарних державах і абсолютно неприйнятні в демократичному суспільстві.

Четверта концепція є протилежною попередній. Існують приклади суспільств, де або всі їхні члени, або більша і вирішальна частина вико-

нують функції силових структур. Так, в Радянському Союзі великий вплив на думки і дії людини виявляла Комуністична партія. Такий вплив міг висловлюватися в діапазоні від легкого осуду на партійному зібранні до зупинення або порушення кримінальної справи в суді. В ізраїльських кібуцах взагалі відсутній аналог правоохоронних органів. Всі питання вирішуються на зібранні общини. В тих же випадках, коли порушення виходять за межі, передбачені правилами, порушники передаються «зовнішньому суспільству» на піклування поліції. В кібуці, наприклад, це відбувається при вживанні або розповсюдженні наркотиків або згвалтуванні. Найбільш жорстким покаранням у самих кібуцах є депортація.

Очевидно, що подібні види правоохоронної діяльності в суспільстві неприйнятні. Самоконтроль суспільства над своїми членами ще можливий при невеликому кількісному його складі, однак при зростанні населення й ускладненні соціальної структури самоконтроль вже не в змозі підтримувати порядок і стабільність у суспільстві.

Тут ми логічно підходимо до п'ятої і останньої концепції, коли функції, мета, завдання, інтереси суспільства і органів правопорядку частково перетинаються, співпадають. Суспільство і держава засновують правоохоронні сили для роботи зі злочинцями, порушниками закону і порядку. Правоохоронні органи, без сумніву, грають в демократичному суспільстві головну роль у підтриманні порядку і законності, і жодний інший інститут не в змозі замінити їх. З іншого боку, суспільство, створюючи правоохоронні структури, створює і закони, за якими вони повинні затверджувати порядок. Іншими словами, органи правопорядку грають важливу, але обмежену роль. І ОВС, і суспільство припускають обопільні взаємозв'язки поряд з достатнім рівнем автономності в діяльності.

Традиційна схема роботи правоохоронних органів в нашій державі виражається в обмежених зв'язках з більшістю представників суспільної системи, вони знаходяться практично в повній ізоляції від громадських організацій і громадян. Діяльність міліції, наприклад, більшою мірою ініційована зверненнями громадян, що потребують її реагування. Це робота на усунення наслідків, а не на попередження й усунення причин, на підтримання закону, а не на співпрацю з суспільством.

Коли ж силові органи працюють не в ізоляції від суспільства, це дозволяє виробляти стратегічні напрямки у вирішенні питань підтримання порядку і законності.

Однак необхідно пам'ятати, що прагнення налагодити контакти подібного роду повинно носити суворо обопільний характер, і підтримуватися ці зв'язки повинні з обох боків. На перший погляд може здатися, що саме так і є, але це не так. Зв'язки між суб'єктами можуть бути описані, принаймні, трьома способами за принципом наявності обопільного контакту або співпраці.

Відсутність співпраці (правоохоронні органи тільки реагують на звернення громадян).

Символічна співпраця (правоохоронні органи, реагуючи на звернення громадян, пропонують свої власні засоби охорони громадського порядку).

Взаємно спланована співпраця.

Саме третій тип взаємодії відповідає принципу соціального підходу, бо він заснований на взаємному координуванні дій в даний момент і побудові стратегічних перспектив розвитку на майбутнє. Такого типу взаємно спланована співпраця з чисельними секторами соціальної структури, безпосередньо не втягнутими в кримінальний процес, дозволить правоохоронним органам тримати руку на «пульсі» соціальних проблем у суспільстві, які, як ми вже відзначали раніш, є основним чинником, що породжує злочинність.

Наприклад, робота з соціальними службами, що в свою чергу працюють з групами ризику (визволені з місць позбавлення волі, підлітки), дозволить вирішити питання, зв'язані з попередженням і профілактикою. Зв'язки з приватним сектором економіки можуть надати матеріальну і організаційну підтримку, а тісні контакти з навчальними закладами можуть плідно вплинути на формування правової культури, залучення нових кадрів, а також дозволять прослідкувати і оцінити заходи і програми, що впроваджуються в сучасному динамічному середовищі.

Тут необхідно погодитись з тим, що процес встановлення відкритої взаємодії між ОВС і суспільством на сьогодні зв'язаний з низкою проблем. І це не тільки те, що окремі елементи системи взаємодії ще не повністю сформовані або не зайняли чіткої позиції в соціальній струк-

турі. Важливим чинником, що негативно впливає на встановленні зв'язків, є небажання, а інколи і неможливість однієї із сторін налагоджувати подібні контакти. Однією з таких перешкод є факт формування в Україні нестійкого за своєю соціальною організацією суспільства, коли нижчих і маргінальних прошарків стає все більше, а середній клас як такий не має можливості формуватися. При цьому мала кількість людей отримали необмежений доступ до матеріальних багатств завдяки, частогусто, незаконній діяльності. Таким чином, органи правопорядку виявилися немов би між двома стихіями, коли ані нижні прошарки, ані верхні їм не симпатизують. А основна частина суспільства, до якої і самі правоохоронні органи повинні відноситись (як це відбувається в усіх розвинених країнах світу), – середній клас – в Україні ще не сформована. Така ситуація зовсім не сприяє формуванню високого соціального статусу працівника ОВС і, як наслідок, довірливого ставлення і співпраці його з населенням.

На сьогодні ідеальним варіантом включення правоохоронних органів в соціальну структуру в плані контролю і боротьби зі злочинністю залишається схема, коли центральне місце в системі соціальних зв'язків закріплено за ОВС і вся ініціатива в їхніх руках. Однак якщо простежити саму логіку соціального підходу, то очевидним стане той факт, що в майбутньому ідеальною моделлю включення силових структур в соціальне життя стане принцип верховенства та ініціативи не ОВС, а громадськості. Суспільство буде виступати ініціатором і координатором дій, направлених на здійснення діяльності по підтриманню порядку і законності.

Підводячи підсумки, ми спробуємо тезисно сформулювати принципи, мету і завдання, що вирішуються за допомогою соціального підходу в роботі ОВС.

1. Соціальний підхід як філософія і стратегія.

Соціальний підхід є водночас і новою філософією, і стратегією, що дозволить представникам ОВС й суспільства працювати разом у нових напрямках у вирішенні проблем, зв'язаних з попередженням злочинності, страху перед злочинністю, соціальною дезорганізацією. Філософія припускає, що люди, які дотримуються закону в суспільстві, можуть бу-

ти допущені до прийняття рішень, пов'язаних з захистом порядку, в обмін на їхню підтримку і співпрацю.

2. Персональне включення в процес здійснення соціального підходу кожного працівника правоохоронних органів.

Соціальний підхід як організаційна стратегія вимагає, щоб кожний працівник системи ОВС, включаючи і неатестованих осіб, зумів втілити практично в життя філософію соціального підходу. Для цього необхідно, щоб кожний зрозумів необхідність сфокусувати свою увагу на вирішенні соціальних проблем за допомогою громадської думки, а також добровільної участі громадян у процесі прийняття рішень.

3. Зміна вже існуючих, або створення нового типу підрозділів з метою втілення принципу соціального підходу.

Має сенс створення і розвиток нового типу міліцейського підрозділу, основним напрямком діяльності якого буде встановлення зв'язків між ОВС та громадськістю. Працівники даного підрозділу повинні використовувати в першу чергу щоденні особисті контакти з людьми, що мешкають в районах їхнього обслуговування.

4. Різноманітність стосунків між працівниками і громадянами.

Нові стосунки, що засновані на обопільній довірі, припускають, що поряд із взаємною допомогою і обміном інформацією, суспільство повинно поділити відповідальність за існуючий рівень аномії і злочинності з правоохоронними органами. Перехід до соціального підходу припускає, що громадяни повинні більш критично поставитись до своїх поглядів на роботу і значення правоохоронних органів в державі.

5. Сприяюча функція органів внутрішніх справ.

Соціальний підхід припускає доповнення, а в деяких випадках і заміну традиційної реагуючої діяльності органів правопорядку. Як агент соціального контролю, що працює 24 години на добу і сім днів на тиждень, ОВС повинні зберігати спроможність реагувати на кризові і кримінальні інциденти. Але, окрім цього, увага ОВС повинна розповсюджуватися і на планування змін сьогодні і в майбутньому в суспільстві. Здійснюється це шляхом профілактичної роботи та обопільного зв'язку з різноманітними елементами соціальної структури.

6. Захист найбільш незахищених сегментів соціальної структури.

Соціальний підхід акцентує увагу на впровадженні нових шляхів захисту і поліпшення життя представників найбільш незахищених прошарків суспільства – підлітків, людей похилого віку, різноманітного роду меншин, жебраків, непрацевдатних, бездомних.

7. Децентралізація правоохоронних органів в вирішенні питань охорони правопорядку і законності.

Це припускає, що ОВС не повинні диктувати закони і правила поведінки суспільству із зовні, але люди повинні думати про правоохоронні органи як про ресурс, що вони можуть використати при вирішенні своїх сучасних проблем. Поки що це не тактичне питання, а тільки новий спосіб осмислення ролі органів внутрішніх справ у суспільстві, філософія, що пропонує погоджене і зв'язане організаційне планування діяльності установ системи ОВС і суспільних структур у сфері забезпечення законності і порядку.

У даній статті ми ставили за мету розглянути, передусім, концептуальний підхід до роботи органів правопорядку, що допоміг би не тільки покращити роботу ОВС, але і сприяти встановленню широкої взаємодії між органами внутрішніх справ та іншими елементами соціальної структури, що, в свою чергу, стало б одним із основних джерел підвищення статусу працівника ОВС. Однак, цілком зрозуміло, що ця проблема потребує більш ретельного аналізу і, що найголовніше, розробок щодо практичного застосування принципу соціального підходу. Стратегія соціального підходу може використати різноманітні тактичні прийоми. В першу чергу вони повинні бути направлені на ті служби, що мають часті безпосередні контакти з населенням, причому не тільки з приводу порушення закону. На сьогодні це патрульно-постова служба і дільничні. У тому вигляді, в якому ці служби функціонують сьогодні, вони не можуть взяти на себе здійснення тих завдань і мети, що розробляються політикою соціального підходу. Тому одним із найближчих завдань є переосмислення функцій і завдань цих служб, або створення нової служби, нового типу підрозділу, першочерговою метою якого є встановлення зв'язків між ОВС і суспільством. Працівник цих служб може і повинен розглядатися не як борець зі злочинністю, а як конфліктолог, менеджер соціально-правової сфери, що повинен водночас вико-

нувати функції по підтримці порядку й законності і наданні послуг, не зв'язаних безпосередньо з антикримінальними діями.

Розглянутий нами варіант зміни принципів функціонування органів внутрішніх справ у суспільстві, на нашу думку, може і повинен сприяти практичній зміні ситуації, що склалася зараз стосовно соціального статусу працівника ОВС. Він не менше важливий, ніж вирішення проблеми матеріально-фінансового та технічного забезпечення роботи й життя працівника органів внутрішніх справ.

Надійшла до редколегії 08.02.99

Н.О. Ляшенко

ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ МОБІЛЬНОСТІ В ОРГАНАХ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Необхідним атрибутом життя в соціумі є соціальна мобільність. Під соціальною мобільністю розуміють будь-які види переміщень по вертикалі або горизонталі в межах соціального простору.

В умовах перехідного періоду мобільність розпадається на відносно незалежні одна від одної зміни. Зміна становища в управлінській вертикалі не завжди пов'язана зі зміною статусу, а зміна матеріального становища не перебуває у прямій залежності від його місця в соціально-фаховій структурі. У сучасному суспільстві можливим є переміщення в одному вимірі зі збереженням позиції в іншому. Кожний вимір відбиває конкретні процеси, що протікають у різних сферах суспільства. Таким чином, соціально-фахова мобільність являє собою відбиток структурних змін в економіці, деіндустріалізації держави; зміна матеріального становища – трансформацію відношень у сфері розподілу і власності; зміна стану людини в інформаційному вимірі – зміни в політичній і науково-технічній сферах. Безумовно, виміри соціальної структури знаходяться у взаємозв'язку, проте ступінь взаємозв'язку різноманітний і визначається рівнем консолідації суспільства. У кримінальному суспільстві рівень консолідації низький. Сформована ситуація характеризується такими рисами як непевність каналів соціальної мобільності в суспільній свідомості. Поряд з раніше сформованими, але перетерпілими ряд серйозних змін каналами, виникли нові, котрими вже почали користуватися найбільш заповзятливі й ініціативні люди. Непевність каналів соціальних